Тиврівський район

Територія –0,9 тис. км^2

На території району знаходиться 56 населених пунктів.

Кількість населення – 44,5 тис. осіб

сільське –23,1тис.чол.

міське – 21,4 тис. чол.

Відстань від райцентру до м. Вінниці автошляхами – 25 км.

Річка: Південний Буг

Адміністративний центр району – смт Тиврів (селище міського типу з 1965р.)

Населення: 5,98 тис. чол.

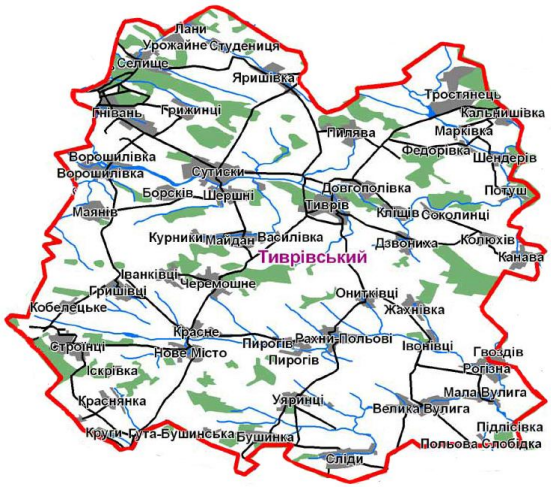

Мапа району

Серед чарівних перлин Вінниччини вирізняється Тиврівський край своїми чудовими краєвидами Надбужжя, овіяний славетною історією і легендами, славний своїми людьми – гостинними, щедрими, роботящими, закоханими у працю і пісню, сповненими духовності і культури.

Маючи вигідне географічне розташування, район наділений сприятливими кліматичними умовами, багатою культурно-історичною спадщиною, цікавими історичними «родзинками».

Тиврівський район знаходиться в центрі Вінницької області. У фізико-географічному відношенні належить до лісостепової зони центрального лісостепу. Лівобережна частина району належить до Козятинської роздільної височини, а правобережна – до Жмеринської. У північній частині район межує з Вінницьким районом, в східній – з Немирівським, у південно-східній – з Тульчинським, у південно-західній – з Шаргородським і в західній – із Жмеринським районами Вінницької області. Гідрографічну сітку краю складає річка Південний Буг та її притока – річка Краснянка з її безіменними струмками, які протікають по долинах, балках та болотах.

Південний Буг протікає по території району більш ніж 80 км від с. Лани, через Урожайне, Селище, Гнівань, Ворошилівку, Борсків, Сутиски, Тиврів, Довгополівку, Кліщів, Соколинці, Канаву до с.

Рогізна. В даний час за флористичним районуванням територія Тиврівщини відноситься до ботаніко-географічного району Правобережного Лісостепу. Переважають тут дубово-грабові ліси. На території регіону є об'єкти природно-заповідного фонду: державні заказники місцевого значення – «Гніванська дача» (10,7 га), «Заповідні ялини» – 11,3 га; державні пам'ятки природи місцевого значення – «Букові гаї» (7,3 га), «Крутосхили» (25,5 га), «Шершнянська скеля» (10 га), джерело «Ревуха» (с. Велика Вугила); державний Сутисківський парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення (20,0 га); державне заповідне урочище «Гніванське» (6,0 га).

На території краю знаходяться два санаторії: «Маяк» та санаторій-профілакторій «Сосновий бір» у с. Селище, де кожен бажаючий може оздоровитися, набратися сил, отримуючи насолоду від милування оточуючими краєвидами.

Історичні корені Тиврівщини сягають сивої давнини. Це підтверджують експонати районного краєзнавчого музею. Археологи визнають, що вік цих експонатів –мільйони літ.

Перші писемні відомості про землі, що лежать на ріках Дніпро та Південний Буг (Гіпаніс, Бог), Дністер (Тірас), Прут, – до Дунаю і на південь до Чорного моря дає грецький історик Геродот і називає цей край «Великий Скіф». Кургани скіфської доби виявлено біля Селища, Борскова, між Сутисками та Ворошилівкою.

Археологічні джерела стверджують, що у VI – IV тис. до н.е. на території нинішньої Тиврівщини (Тиврів, Кліщів, Селище, Маянів та ін.) були неолітичні стоянки. В с. Маянів та Кліщів, а також Ворошилівка, Рогізна, Василівка простежується доба міді і бронзи (III-II ст. до н.е.).

Залишки трипільської культури знайдені в селах Кліщів, Ворошилівка, Рогізна, Василівка. Поселення біля с. Ворошилівка займає площу біля 8 га., на якому зафіксовано 35 наземних жител трипільців. Всі матеріали розкопок, знайдених і досліджених тут археологами, зберігаються в обласному краєзнавчому музеї.

Упродовж 1969-1974 рр. експедиції обласного краєзнавчого музею під керівництвом тодішнього директора І. І. Зайця досліджували трипільське поселення біля с. Кліщів До останнього часу цей пам'ятник є єдиним у басейні Побужжя, який досліджений у такому повному обсязі.

Про життя давньослов'янських племен, що проживали між Південним Бугом - Дністром-Дунаєм подають численні письмові джерела візантійських авторів УІ-УІІ ст. – Прокопія Кесарійського, Псевдо-Маврікія та ін. Вважається, що крайньою зі сходу межею розселення тиверців у УІІІ-ІХ ст. був Тиврів. «Містечко Тиврів на Богу (Вінницький повіт)… своїм іменем може вказувати на тиверців», стверджував історик М. Грушевський.

Тиврів стоїть на місці старовинного поселення Тивер. Літописець Нестор пише, що тиверці у ІХ ст. мали 140 городів. Всі поселення були обнесені огорожею, а іноді земляними валами, зокрема й Тиврів. Тож, на думку краєзнавців, датою заснування Тиврова і майже всіх населених пунктів району, слід вважати ІХ ст.

Тиврів за свою тисячолітню історію зазнав всього: його нищили, руйнували, грабували, палили різні ворожі сили – орди половців, татар, турків, ватаги волохів, польські війська та ін. Тиврів вистояв, витримав усі біди, зберіг своє давнє ім'я і стоїть нині як символ нездоланності цієї землі та її мужнього народу.

Предки тиврівчан з найдавніших часів працювали на землі. Орали і засівали поля зерном жита, пшениці, проса, приручали худобу і використовували її як тягло. Тиверці були дуже добрими мисливцями та рибалками, ловили птицю та звірів. Шкіри й хутра йшли на одяг та на продаж.

У 907 р. під час походу Київського князя Олега на Царград, племена тиверців і уличів допомагали князеві, були в його ополченні як союзники та перекладачі.

За князювання Ігоря, його воєвода Свенельд у 938 р. здійснив похід на землі уличів і завоював їх. Тиверці ж ще деякий час залишалися незалежними і брали участь у поході князя Ігоря на греків.

Згодом вони увійшли до складу Київської Русі. Як відзначає візантійський імператор Костянтин Багрянородний 913-915 рр. «хоча тиверці і уличі визнали владу київських князів, але вони змогли ще довго утримуватись від змішування з іншими народами», тобто зберігали свою самобутність.

З розпадом Київської держави земля тиверців в кінці XIII ст. увійшла до Галицько-Волинського князівства. Пізніше територію краю прибрали до рук татари. Протягом довгих років ці землі належали Литовській державі і Речі Посполитій. Ним володіли Османська та Російська імперії.

Сьогодні Тиврівщина, – на злеті, у пошуку, її трудові досягнення дали поштовх для нових здобутків у різних галузях життя. Та творячи майбутнє, тиврівчани свято зберігають, продовжують досліджувати своє славне історичне минуле, культурні надбання талановитих попередників, самобутні народні традиції і звичаї.

Час ніби й не зачепив первісної краси поселень Тиврівщини, землі яких бережуть скарби найдавніших культур.

На мальовничому узгір'ї правого берега Південного Бугу розкинувся Тиврів, територія якого освоєна в добу неоліту, що існував на Побужжі між УІ і ІУ тисячоліттями до н.е. Біля селища виявлені поселення білогрудівської культури Х-ІХст. до н.е. та епохи бронзи ХІ-Х ст. до н.е.

Перша письмова згадка про Тиврів належить до початку ХУІ ст. У 1505 р. брацлавський шляхтич Федько Дашкевич «бив чолом» і надав відповідні документи великому князю Литовському Олександру про те, що Тиврів 1393 р. у числі інших населених пунктів був дарований «за службу» великим князем Вітовтом його дідові Герману Дашкевичу. Князь підтвердив право Дашкевичів на володіння Тивровом. У 1590 р. Маріанна Ярошинська отримала Тиврів як посаг при одруженні із Севастяном Калитинським. Коли згасла пряма лінія їхніх спадкоємців, на Тиврів почали претендувати як рід Ярошинських, так і рід Калитинських.

1629 р. Тиврів згадується у списках подимного податку Брацлавського воєводства.

Недалеко від поселення проходив Кучманський шлях, яким йшли татарські орди на Галичину, Волинь, Польщу. Тиврів був першою жертвою на шляху степових розбійників. Ще й досі побутують у народі легенди про страшне татарське лихоліття, розповіді про підземні ходи, що тягнуться від центра селища до протилежного берега Південного Бугу. Ними тікали до лісу місцеві жителі, рятуючись від нападів. Один з бродів поблизу селища й досі називають татарським.

За Люблінською унією (1569) Тиврів відійшов до Польщі у складі Вінницького повіту Брацлавського воєводства.

У червні 1648 р. селянсько-козацькі загони Максима Кривоноса визволили Тиврів від польсько-шляхетського панування. 1654 р. він увійшов до складу Росії. З 1672 по 1699 рр. ним володіли турецькі поневолювачі.

1744 р. його власник, брацлавський хорунжий М. Калитинський добився для Тиврова статусу містечка та права влаштовувати щотижневі торги. Він збудував новий костьол і запросив у Тиврів монахів-домініканців. У цей час в Тиврові проживала 171 сім'я міщан, 72 селянські родини, 61 ремісник і 24 сім'ї «вільних від дані».

Власники тиврівських маєтків налагоджували прямі торговельні стосунки з містами Прибалтики. У 1758 р. тодішній власник З. Ярошинський відправив до Данцига перший транспорт жита і пшениці. Відтоді протягом 20 років їх вирушало 6-8 на рік. За чотири роки Ярошинським було

продано данцигським купцям поташу на 200 тис. злотих, що спричинило знищення майже всього лісу навколо Тиврова й сусідніх сіл.

То ж заможні панські палаци скидалися на військові фортеці. Високі кам'яні стіни, бойові башти, гармати, чисельні залоги робили їх неприступними. Вони боронили від постійних нападів татар, а також міжусобної ворожнечі.

Місцеві феодали часто ворогували і нападали на маєтки один одного. При цьому, звичайно, найбільше потерпали селяни, для яких панські наїзди мало чим різнилися від татарських набігів. У 1756 р. З. Ярошинський з військовим загоном у 200 чоловік напав на маєток М. Калитинського. За переказами, у містечку розгорівся справжній бій: стріляли гармати, палали будинки, мордували людей (підпалювали бороди, вуса, чуприни, підсмажували п'яти). Тиврів майже весь був спалений. Залишилися тільки ратуша і чотири будинки біля костьолу. У відповідь пані Калитинська без останку спалила Василівку і Шершні – села З. Ярошинського.

Тиврівчани не корилися польській шляхті. У 1734 р. повсталі селяни під проводом сотника Антона Притиченка напали на панський маєток, вбили управляючого і оволоділи замком. У середині ХУІІІ ст. на околицях Тиврова діяли гайдамаки. Не оминула ці місця й тогочасна епідемія чуми.

З приєднанням Правобережної України до Росії Тиврів став волосним центром Вінницького повіту Подільської губернії. 1795 р. в ньому мешкало 810 жителів. У 40-х роках ХІХ ст. запрацювала суконна фабрика, винокурня, пивоварний завод, млини. Тодішнє тиврівське пиво славилося далеко за межами містечка.

Головним же заняттям місцевих жителів було сільське господарство. Напередодні 1861р. майже вся земля (3,1 тис. десятин) у Тиврові і присілку Гута-Шершнівська належала поміщику Ярошинському. На нього працювало 963 кріпаки.

Скасування кріпаччини не поліпшило економічного становища селян. Їм доводилося боротися за кожний клаптик землі. Особливо запеклими були їх сутички з князем Кочубеєм, який 1867 р. придбав маєток.

Селянське землеволодіння Тиврова характеризувалося високим відсотком дворів на чиншовому праві. На селян накладали багато різних податків – губернські повинності, земський, волосний, сільський збори, викупні платежі.

Наявність великої кількості дешевих робочих рук сприяла виникненню промислових підприємств. У 1907 р. в Тиврові було засновано новий пивоварний завод, який виробляв 180 тис. відер пива. Діяла суконна фабрика, винокурний і цегельний заводи, млин, стала до ладу перша в Україні гідроелектростанція потужністю 50 квт. Ще 1864 р. у Тиврові відкрили однокласне початкове народне училище. 1893 р. засновано училище для дітей православного духовенства.

У 1910-1911р. у Тиврівському духовному училищі на посаді викладача співів працював видатний український композитор К.Г. Стеценко, який приїхав сюди з Києва. Тиврівський період був одним з найінтенсивніших у житті і творчості композитора. Тут він написав майже всю оперу «Івасик-Телесик», дитячу оперу «Лисичка», десятки колядок, хори, романси.

В буремні роки революції і громадянської війни територія Тиврівщини переходила від австро-німецьких окупантів, до військ Петлюри, Денікіна, білополяків.

Тут діяли загони отамана Зеленого, які складалися із звичайних селян, у більшості своїй солдат Першої світової війни, незадоволених радянською владою. Вона обкладала селян різними податками, їх примушували віддавати державі увесь хліб. У них забирали коней, худобу, іншу живність. Довгоочікувана воля, справедливість, рівність, яку проголошували більшовики, так і не прийшла до селян. І вони «повідкопували» свої гвинтівки, які принесли з війни, пішли у ліси здобувати свободу і правду. Грабуючи шинкарів, лихварів вони, за наказом Зеленого, звозили

награбоване до Рижавського лісу сусіднього Жмеринського району. До цього часу ходять легенди про скарб Зеленого, а кладошукачі-любителі вже багато років наполегливо його шукають.

У кінці грудня 1921 р. тут остаточно була встановлена радянська влада. Мешканцям краю довелося пережити примусову колективізацію, страхіття голодомору та жорстокі репресії влади проти власного народу. Та тиврівчани продовжували наполегливо працювати, будувати, вирощувати хліб.

Сьогодні в краї добре розвинена промисловість. Серед значних промислових підприємств: ВАТ «Гніванський завод спецзалізобетону», ВАТ «Гніванський кар'єр», «Гніванський підшипниковий завод», Краснянське спеціалізоване підприємство «Агромаш», ЗАТ «Автоелектроапаратура» (смт Сутиски), ТОВ «Газприлад». Територією району проходить нафтопровід «Уренгой-Помари-Ужгород».

Тут працює унікальне підприємство, основане на залученні інвестицій «ВАЛРОМ – Україна», що виробляє пластикові труби і фітінги.

Нинішній агропромисловий комплекс краю представляє 51 сільськогосподарське формування.

У с. Василівка успішно працює і розвивається у співпраці із зарубіжними фірмами ТОВ «Агроеталон». За два роки тут створили найбільший в області інтенсивний сад на майже 300 га. У перспективі планують закласти ще 200 гектарів саду. Садівничий комплекс організовано за найпередовішою світовою технологією. Що ж до фруктових сортів, то вони теж найновіші, найурожайніші і найпопулярніші. Серед яблук – це Ренет Симиренка, Голден Делішес, Джонагольд, Гала, Чемпіон. Для зберігання та переробки частини фруктової продукції, спорудили сховище на 12 тис. тонн. Невдовзі добудують і комплекс з переробки фруктів.

У районі функціонує 38 загальноосвітніх шкіл, 26 дитячих дошкільних установ, дитяча юнацько-спортивна школа, ліцей, будинок дитячої та юнацької творчості, станція юних техніків та станція юних натуралістів, а також 2 музичні школи. Середню професійну освіту надає Гніванське СПТУ.

смт Тиврів. Палац Ярошинського 18-19ст.

Серед непересічних пам'яток архітектури сьогоднішнього Тиврова є: палац Ярошинського (в'їзна брама, парк), Тиврівське духовне училище у якому працювали і творили М.Д. Леонтович, К.Г. Стеценко, навчалися В.Ю.Свідзинський, В.В.Дорош. Нині тут розміщується ліцей, де знаходиться музей-світлиця заслуженого журналіста України, фотомайстра, різьбяра Володимира Очеретного; приміщення середньої школи, в якій навчався в 1933-1940 рр. художник Мар'ян Маловський. У Тиврові створений музей художника, де можна помилуватися його роботами. Він зображав на своїх полотнах те, що любив. Любив Шевченка, його «Катерину» (серія робіт на цю тему була створена 40 р. тому); Довженка і його « Зачаровану Десну». Тут художник працював усе життя. Ним створено понад сто унікальних ілюстрацій до творів «Зачарована Десна», «Потомки запорожців», «Поема про море» тощо. Його радувала природа, тож він її малював лагідними і світлими тонами. «Вечірня тиша», «Лелеки Придесення» і багато інших чудових пейзажів у доробку художника. Ним створена ціла галерея портретів талановитих людей: Олесь Гончар, Григір Тютюнник, Максим Рильський, Оноре де Бальзак, Іван Гонта та ін.

Меморіальна дошка Заслуженому журналісту України В.Ф.Очеретному.

смт Тиврів. Палац Ярошинського 18-19ст. Меморіальна дошка М.Д.Леонтовичу

смт Тиврів. Палац Ярошинського 18-19ст. Меморіальна дошка К.Г.Стеценку

Перлиною містечка Гнівань, що розкинулася у мальовничому куточку Тиврівського краю, на лівому березі річки Південний Буг є костьол святого Йосипа, побудований 1903 р. на кошти ксьондза І. Барановського, який ще 1887 р. заповів 5 тис. рублів для будівництва храму. Гніванський костьол славився своїми бронзовими дзвонам. Старожили пригадують, що найбільший – Зиґмунд – важив 100 пудів. П'ятипудовий дзвін називали Кароліною, а однопудовий – Сигнатуркою. Були й дрібніші. Загальна їх вартість сягала 1245 рублів.

м.Гнівань. Костьол Св.Йосипа

Найбільш трагічними в історії Гніванського костьолу стали 30-і роки XX ст. Навесні 1930 р. дзвони зняли і… переплавили на потреби електротехнічної промисловості. Скинули й хрест. До смертної кари засудили ксьондза Федоровича, вісім років концтаборів отримав органіст Станіслав Мельник, розстріляли і чимало віруючих, яких звинуватили у «контрреволюційній діяльності». Після закриття у 1937 р., він спочатку був переобладнаний під школу пожежних курсів, а 1958 р. з нього зробили ремонтно-підшипниковий цех. Остання «реконструкція» фактично зруйнувала прекрасний архітектурний ансамбль. І тільки у 1992 р. віруючим повернули храм, щоб він засяяв в усій своїй красі знову.

Сама ж Гнівань заснована 1629 р., хоча відомо, що в давнину тут існувало невеличке село Витава. У краї існує чимало легенд та переказів щодо походження назви поселення. З середини XIX ст. власником гніванських земель стає відомий цукровий магнат Юзеф Ярошинський. Тож у 1877 р. він будує цукрово-рафінадний завод, а з 1890 р. розпочинається видобуток гранітів, значні запаси яких були виявлені в цій місцевості, відкриваються нові кар'єри. Висока якість каміння та незначне їх покриття, сприяли швидкому розвитку каменярень, продукція яких користувалася значним успіхом на далеких ринках Європи. Тож, Ярошинський, розуміючи необхідність професійних знань при обробці і використанню природних дарів, запросив на роботу майстрів - каменотесів з Італії. Вони організували правильне ламання каміння й почали випускати колони, пам'ятники, сходи, фонтани, чаші, скульптури тощо.

Успішно освоїли цей промисел і гніванчани, та так, що їх художні вироби вивозилися в столичні міста Росії і навіть Францію, Німеччину, Австрію, Польщу. До речі, гніванські майстри поставляли свою продукцію для будівництва Московського метрополітену, оздоблювали Московський університет. Брукування площ у Києві, Харкові, Москві – також їх робота. Заслуговує на увагу меморіальна пластика гніванських каменотесів. В ній втілено самобутнє трактування релігійних сюжетів, поєднане з побутом та духовним життям народу.

Тож не дивно, що Гнівань донині вважається одним із центрів монументально-меморіальної пластики, декоративного оздоблення, виробів для садово-паркової архітектури.

23 серпня 1919 р. тут народилася визначна мисткиня, скульпторка, літературознавець, критик, поетеса, журналістка, педагог, провідна громадська діячка у царині української культури А. Шумовська-Стебельська. Вихор воєнних подій погнав родину Аріадни спочатку до Польщі, а пізніше до Канади. Її науково-творчий доробок складає понад 300 публікацій, 23 з яких присвячені проблемам української літератури – від «Слова о полку Ігоревім» до творчості В.Стуса та І.Калинця. Для своїх досліджень вона завжди обирала теми дражливі та заборонені у тодішній Радянській Україні, аналізуючи «націоналістичну» творчість Т. Шевченка, Л. Українки, Д. Донцова, Ю. Липи, О. Теліги, Ю. Клена. Саме її перу належить передмова до першої друкованої збірки поезій В.Стуса «Зимові дерева». На жаль, на Вінниччині її подвижницька діяльність незаслужено забута і маловідома. Хоча серед портретів українських жінок світу, відданих українській духовності і культурі, її постать посідає вагоме місце.

Гніванська земля багата й на інші творчі таланти. Тут діє народний аматорський естрадний колектив «Осінній парк»; зразковий фольклорно-етнографічний ансамбль «Дивоцвіт», хореографічний колектив «Візерунки», ансамбль пісні і танцю «Подільські мальви», Народилися і виросли у цьому краї В'ячеслав Бондар, завідувач кафедри фізики Львівського університету, доктор фізико-математичних наук; художник і поет Анатолій Завадовський.

Гніванчанка О. Максимець на високому мистецькому рівні творить цікаві вироби з глини: статуетки, картинки, іграшки, у яких закладений тонкий гумор: «Лагідна теща», «Щедра свекруха», «Весела господинька».

«Гніванською флорою» називають Надію Кобякову, яка дає життя надзвичайної краси рукотворним квітам з тканини. Вона має доволі рідкісну професію квіткового дизайнера. Для її оселі не існує пір року. І влітку, і пізньої осені, і коли надворі стугонить хуртовина, затишний будинок Надії Іванівни нагадує чарівний квітник Стільки прекрасних квітів у помешканні! Щовесни вона багато часу проводить на присадибній ділянці, де сіє та висаджує квіти. А коли настає пора цвітіння – ця краса особливо надихає її на творчість.

Приїжджих до цієї місцевості вражають ще й ліси, що оточують поселення зі всіх боків. Здається, що Гнівань потонула у зелених широколистих лісах. І це дійсно так. Гніванські ліси славляться своєю величною красою і загадковістю. Вони мають різні назви: Дубовий гай, Чорноліс, Дубина, Березина, Довгі Гони.

У Гнівані є що подивитися, є про що дізнатися, є де відпочити. Приїжджайте!

Цікавою є й історія самобутнього села Сутиски, яке розташоване за 10 км від залізничної станції Гнівань. Між Сутисками та Ворошилівкою знаходиться великий скіфський курган.

смт Сутиски. Садиба Гейдена. Вежа в парку,19ст.,вул.Леніна

Колишнім власником місцевості, графом Дмитром Гейденом тут було збудовано двоповерховий палац та господарчий двір. На мальовничих схилах Південного Бугу розбили і парк з унікальним ландшафтом. Дерева та екзотичні квіти завозили з Німеччини, Італії інших європейських країн. Сьогодні парк потребує турботи небайдужих людей, допомоги меценатів і спонсорів.

Сам граф ніколи не шкодував грошей на освіту і медицину. У його власній бібліотеці зібрано більше 5 тис. книг, періодичних видань, що виписувалися з багатьох європейських столиць. Діяла церковно-приходська школа, відкрита ще 1882 р. На кошти місцевих багатіїв та земства, головою якого був граф Гейден, почало діяти двокласне училище, де навчалися хлопці,

збудоване кам'яне приміщення першої земської лікарні.

Протягом ІІ пол. XIX ст. у Сутисках тривало інтенсивне будівництво культових споруд. 1867 р. спорудили церкву Архістратига Михаїла, 1874р. – дерев'яний храм Миколи Чудотворця.

Родина Гейденів успішно вирішувала й економічні питання розвитку селища. Вперше на Поділлі Сутиски – Тиврів - Шершні були з'єднані телефонним зв'язком. Гідроелектростанція, побудована 1907 р., забезпечувала електричним струмом графські маєтки та промислові підприємства Сутисок і Тиврова. У добротних господарських приміщеннях було 198 робочих коней, 42 високопродуктивних корови, кожна з яких давала по 30 літрів молока за добу. Проїжджаючи через Сутиски і сьогодні можна побачити будинки, збудовані за сприяння графа.

А ще в селі створений фольклорний ансамбль «Сутищанка», у репертуарі якого налічується більше шістдесяти народних пісень.

Цікавим для туристичних подорожей є й багате на історичні події с. Селище, що розкинулося на рівнині берегів Південного Бугу. Історичні джерела стверджують, що воно існувало вже 1779 р. За легендами, у сиву давнину на цих землях знаходилося велике місто, яке мало назву Білосток.

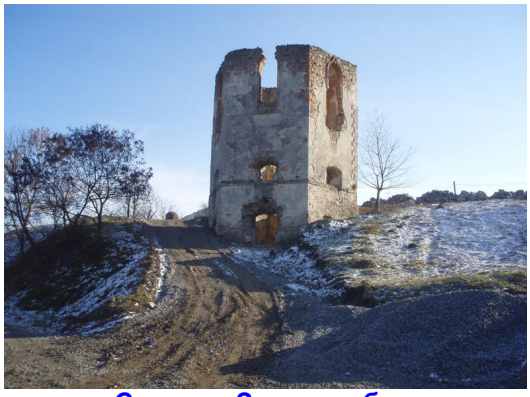

с.Селище. Залишки башти Черленківського замку.18ст,

Поблизу села, на місцевій Лисій горі, археологами знайдені залишки житла періоду трипільської культури. У Селищі, яке колись носило назву Черленків, розкопали й стародавній замок. На думку археологів ця унікальна знахідка датується XVI-XVIII ст. Таких по всій Україні залишилося небагато. Краєзнавець Д.А. Бондар вважає, що замок будувався набагато раніше, ще до того, як Черленків став у 1600 р. містечком і почав належати польським поміщикам Черлінківським. Його спорудження, на думку Д.А. Бондаря, відноситься до часів литовського панування Коріатовичів, які своєю владою об'єднали місцевих феодалів і почали споруджувати замки з цегли і каміння, так звані Подільські Городи для захисту своїх володінь від непроханих гостей. У зведенні захисної споруди у цій місцині сприяла й природа – ріки, урвища та ліси, що захищали від ворогів. Одним з перших і постав Черленків. Магдебургію поселення отримало у 1448 р. Будучи важливим опорним пунктом, він у 1600 р. одержав статус містечка.

З роками поселення поступово зростало і розвивалося. Та 1624 р. його безжально зруйнували кримчаки. Буджацька орда, очолювана Кантемір-мурзою спалила і місто, і замок.

З часом міщани, що поховалися від степової навали в ліси, потроху поверталися на старі місця, та знаходили лише згарища. Пройшло кілька років, поки на місці спаленого міста почали селитися люди. Називали вони це місце Старим Черленковим, або Седлищем. З часом назва трансформувалася у відоме тепер Селище.

У 1778 р. воєвода Брацлавський Онуфрій Щеньовський розібрав залишки Черленківського замку, який втратив своє військове призначення. На зовсім іншому місці, на другому пагорбі він звів неоготичний палац. На даний час існують лише малюнки Черленківського замку, зроблені польським художником Н. Ордою у 1871-1873 рр. Нині кутова башта замку – живописне видовище руїни. У 1800 р. вона використовувалася як склеп родини Щеньовських. Труни в ній висіли на ланцюгах. У 30-х рр. XX ст. все було безжально зруйновано. Одну труну використали як перехідний місток через струмки, що тут протікають. Іншу ж, за спогадами старожилів, кинули у Буг і коли вона пливла, плаття померлої власниці розвивалося на вітрі. І таке варварство довелося бачити і переживати місцевим жителям…

Нині вежа є пам’яткою архітектури державного значення. А за журналістським проектом «Сім чудес Тиврівщини» вважається ще й одним з чудес Тиврівського краю.

Перлиною села є також і дерев’яна церква на кам’яному підмурку побудована на честь Воскресіння (1799 р.).

Мальовнича природа: ліси, річки, ставки, цілющі джерела та наближеність до обласного центру зробили Селище улюбленим місцем відпочинку жителів навколишніх міст і сіл. Тут діють оздоровчі установи «Сосновий бір», «Маяк», «Термінал».

Місцеві мешканці села шанобливо зберігають і розвивають народні промисли: вишивку, ліплення з тіста, ткацтво.

З найбільших споруд у селі, крім будинку поміщика, була церква, про час спорудження якої нічого не відомо. Про це не знав навіть у 1771 р. її священик Яків Мільський. Стара церква проіснувала до 1812 р. На її місці побудована нова, дерев’яна.

Любителям історії буде цікаво відвідати с. Красне, що тісно пов’язане з подіями Визвольної війни під проводом Б. Хмельницького. Тут була сформована Краснянська козача сотня. У Красному деякий час квартирував регулярний козачий полк під командуванням полковника Данила Нечая, який охороняв прикордонну зону. У лютому 1651 р. в нерівному бою за село з польськими військами під командуванням М.Калиновського Д.Нечай, одержавши серйозні рани, загинув. Його поховали там, де нині височіє велика могила в полі між селами Красне і Черемошне. На могилі, ще козаками був встановлений хрест, який при необхідності замінювали на новий. З нагоди 300-річчя від дня закінчення Визвольної війни, мужньому сину українського народу було встановлено пам’ятник, за проектом гніванських майстрів каменотесів. Могила Д.Нечая і сьогодні нагадує мешканцям про героїчну звитягу їхніх предків та великого сина України брацлавського полковника, соратника Б. Хмельницького. Могила Д. Нечая занесена до Державного реєстру пам’яток національного значення.

с.Черемошне. Могила Данила Нечая,1651, поле,1,5км від села.

с.Черемошне. Могила Данила Нечая,1651, поле, 1,5 км від села.

с.Черемошне. Могила Данила Нечая,1651, поле, 1,5 км від села.

За однією з версій назва с. Черемошне походить від місцевої річки Черемушки. За іншою, – після загарбання краю татаро-монгольськими завойовниками у середині XIII ст., населення великих на той час поселень Красне і Тиврів ховалося по навколишніх лісах. Місцина, де згодом виросло село, їм дуже сподобалася, бо вся була рясно вкрита квітучою черемшиною. Тут вони й почали селитися і назвали своє поселення Черемошне. Відомо, що 1648-1654 рр. це вже був досить великий населений пункт. Тут точилися жорстокі бої козаків під проводом брацлавського полковника Данила Нечая проти польської шляхти.

Сивої давнини сягає й історія мальовничого с. Івонівці, що розташувалося у долині річки Краснянки і її притоки Синюхи. Про це нагадують залишки ранньослов’янського поселення черняхівської культури. Територію села визволяли від польського гніту селянсько-козацькі загони

Д. Нечая, М. Кривоноса, А. Абазіна, С. Палія, І. Іскри. За розповідями старожилів, через цей багатий і родючий край проходив шлях зі сходу на захід, по якому рухалися каравани з товаром, а також Чумацький шлях з півдня на північ (його тут звали Караульським шляхом), по якому прямували чумаки з навантаженими сіллю возами.

Однією з найцікавіших сторінок історії села є перекази про Бондарівну. Як стверджують старожили, красуня чи то часто приїжджала в Івонівці до родичів, чи була уродженкою села. Про неї розповідав Федір Розгонюк, який чув цю розповідь від свого батька, а той, у свою чергу – від свого діда Мефодія Муржака (1854 року народження). Про Бондарівну розповідала також Явдоха Колодій у 1969р. (їй тоді виповнився 101 рік).

Саме від цих людей записана «Пісня про Бондарівну», яка загинула в ХУІІ ст. і похована в с. Івонівці. У ті часи людей, які не корилися владі, ховали на роздоріжжі. Таке місце для вічного спочинку відвела доля й Бондарівні…

Недалеко від Івонівського лісу б'ють джерела цілющої води, лікарські властивості якої були відомі ще з давніх часів. Це місце називають «Біла криниця».

Мальовниче с. Іванківці славиться своїми яблуневими та вишневими садами. Село входило до числа хуторів, які належали до містечка Красне і за бажанням власника подароване улюбленому писарю Іванку. Іванко був єдиною письменною людиною в селі. Його поважали і любили, і назвали село Іванківці. Вулицю, на якій жив Іванко, і досі називають «Янів куток». А за селом, на красивій мальовничій долині, під лісом, її ще називають «Полянами», є Іванкова криничка. За переказами старожилів, вода в ній цілюща. Якщо хвора людина до сходу сонця нап'ється цієї води, та ще й умиється, неодмінно вилікується. 1872 р. на місці старої церкви селяни за свої кошти збудували нову на честь Різдва Пресвятої Богородиці, у стилі українського бароко. У церкві зберігалося багато книг. Було колись 5 дзвонів. Всі стіни і дерев'яні частини, на які ставили книги, прикрашені різьбою і позолотою.

Разюче не схожий на довколишні тиврівські села – Борсків. Ще два-три десятиліття тому подорожній зустрів би тут чоловіків із широкими бородами, яких ніколи не торкалася бритва, жінок у широких святкових сарафанах з високою талією, почув би добірну російську мову. Подібні села в самому серці України – рідкісний виняток. Далекого 1650 р. на правий берег Південного Бугу, в нинішній Тиврівський район прибули п'ятнадцять сімей старовірів з Гуслицького повіту Росії, які, рятуючись від переслідувань, мусили зніматися з обжитих місць і тікати в глухі місця. Перші дерев'яні хати вони заклали під самісіньким лісом (тобто під «бором»), звідси й пішла назва поселення – Борсків.

с.Борсків. Дзвіниця Старообрядної Нікольської церкви,19ст.,вул.Леніна

За народними переказами назва іншого села Тиврівщини – Рахни - Польові походить від назви полів пана Раха. Засноване поселення на підвищенні, по обидва боки річки Краснянки. Поруч з селом в незапам'ятні часи було велике поселення міського типу, яке займало значну територію, що тепер знаходиться між селами Рахни і Пирогів майже до лісів с. Черемошне. У селі відбувалися великі ярмарки, процвітало гончарство. Про вік цього гарного подільського села не залишилося ніяких історичних відомостей. Та все ж тут, на мальовничих берегах колись повноводної, багатої рибою річки Краснянки люди жили ще в скіфську добу, про що свідчать розташовані поряд кургани. Знайдені тут і залишки трипільської культури. На річці Краснянці мешканці збудували водяний млин, що дало їм можливість на місці виробляти борошно і крупи, які користувалися великим попитом у міщан і ремісників містечка Красне. Уже в XVI ст. поляки прибрали до своїх рук ліси, родючі землі, і самих селян. Панів Пясецьких змінювали Потоцькі, Домановські, потім Холмінські. Однак, в усі часи у селі міцні позиції утримувала православна віра. 1790 р. тут споруджено чудовий храм на честь Різдва Пресвятої Богородиці, який проіснував

до розгулу войовничого атеїзму. У 1864 р. при цьому храмі відкрилася церковно-приходська школа.

Славиться село своїми давніми традиціями випіканням паски, хліба, писанкарством, вишиванням, які бережно зберігають і продовжують народні умільці.

Село Пирогів, заснували козаки. Після зруйнування Запорізької Січі декілька чоловік на чолі з козаком Артемом на прізвисько Пиріг дійшли до річки Краснянки, де й оселилися на її мальовничому березі. Ще й донині в селі збереглося цілюще джерело, вода якого допомагала при захворюванні очей, і яку мешканці назвали «Савулякова криниця». Взагалі, тут чимало джерел та безодень з холодною, кришталево чистою водою. Село потопає у квітучих садках. Сюди для відпочинку та оздоровлення приїжджають з різних куточків України.

У невеличкому с. Василівка закладено парк козацької слави. Чому саме там? На це є особливі причини. Перша та, що в період Визвольної війни українського народу 1648-1654 рр. козацький загін під командуванням полковника Кальницького полку Івана Богуна вщент розгромив відбірну польську хоругву, яка переважала козаків і за чисельністю, і за озброєнням. А друга – не менш важлива: у селі живуть справжні господарі – ентузіасти добрих справ, патріоти рідного краю.

Колись через села Стояни і Велика Вулига проходив Чумацький шлях далі на південь. У с. Стояни було місце зупинки чумаків. А де нині знаходиться с. Велика Вулига, випасалися воли, тому цю місцевість і назвали Велика Вулига. Село славиться своїми джерельними криницями: «Ревуха», «Копанка», «Онуфріївна», «Центральна». Джерельна вода в них витікає глибоко з-під землі. «Ревуха» – заглибина в горі, обмурована камінням, звідки б’є п’ять джерел. З цих джерел колись ревом текла вода, тому й названа – «Ревухою».

Унікальним поселенням Тиврівщини є Ворошилівка, з багатою історією та споконвічними традиціями козацького роду. Знайдені тут і залишки трипільської культури. У період народно-визвольної війни 1648–1654 рр. проти польсько–шляхетського гноблення, стояв у селі із своїм загоном сотник Шпаченко. За легендою, під час оборони цієї невеликої фортеці особливо відзначилися два козаки Ворош і Шило. Коли ворог прорвався, вони підірвали фортецю і загинули разом з нападниками. На їх честь і назвали поселення Ворошилівкою. Колись це було значне містечко з широко розвиненим ремісництвом, гарними культовими спорудами та ярмарком, де продавалися відомі далеко за межами села смачні ворошилівські ковбаси. Торгували ними ще за часів Івана Богуна та Данила Нечая.

Отож, нинішні ворошилівчани, які вирішили зайнятися підприємницькою діяльністю почали розпитувати у місцевих старожилів … про історію села, його традиції, особливо їх цікавило виготовлення м’ясних виробів. Більше того, навіть відрядили своїх представників в обласні архіви, аби докопатися до суті тих стародавніх рецептів знаменитої ворошилівської ковбаси. І почали працювати. Невдовзі, на обласному ярмарку продукція Ворошилівського ТОВ «Комунсервіс» почала користуватися неабияким попитом. Навіть були такі випадки коли покупці повертали м’ясні вироби, придбані в інших місцях, купуючи ворошилівські вироби.

До речі, досить цікава «біографія» й будівлі, де облаштовано цех. Вона зведена у 1914 р., згідно з указом царя Миколи II про спорудження в кожному населеному пункті шкіл для сільських дітей. Будівля витримала Першу світову, громадянську війни, роки Непу, Велику Вітчизняну, завжди надаючи притулок людям.

Нові господарі оживили не лише виробництво, а й саму будівлю, що нині, здається, теж прагне допомогти їм у відродженні слави ворошилівських ковбас.

Ворошилівчани зберігають будинок, у якому жив видатний український композитор, співак, письменник, перекладач Петро Іванович Ніщинський, автор широковідомого хору «Закувала та сива зозуля» (із «Вечорниць» до драми «Назар Стодоля» Т. Шевченка).

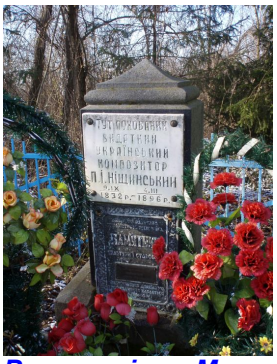

с.Ворошилівка. Могила Петра Івановича Ніщинського,1896, кладовище, вул.Чапаєва

Прах славного сина українського народу похований на сільському цвинтарі у склепі. 1952 р. на могилі П.І. Ніщинського вдячні земляки встановили чотиригранний обеліск. Могила Петра Івановича занесена до Державного реєстру пам'яток національного значення. З року в рік тут проводиться обласне мистецьке свято, приурочене композитору, в організації якого активну участь беруть бібліотекарі Тиврівщини.

В іншому селі – Шершні зберігся будинок, в якому провів дитячі роки всесвітньовідомий український композитор Микола Леонтович. Його батько з 20 червня 1879 р. отримав тут посаду настоятеля місцевої парафії. Мальовнича подільська природа, гармонія небесної блакиті та золота ланів, співочі люди, – все це пробуджувало у хлопця потяг до звуків рідної пісні. До того ж його батько добре грав на скрипці, гітарі та віолончелі, а мати гарно співала, що не могло не накласти свій благотворний відбиток на вразливу дитячу душу.

Для Леонтовича як у творчому, так і в особистому плані тиврівський період життя (з 1901 по 1902 рр.) був особливо значущим. У Тиврові Микола Дмитрович викладав музику та співи у місцевому духовному училищі, організовув дитячий хор. На цей же період припадає і вихід його «Першої збірки пісень з Поділля», багато пісень з якої виконувалося місцевим хором. Також у Тиврові Микола Леонтович познайомився з Клавдією Ферапонтівною Жовткевич, уродженкою волинського села Підлісці, яка з 29 вересня 1901 р. стала його супутницею життя.

Тиврівська земля в усі віки народжувала, плекала, гостинно приймала як поборників волі, так і майстрів мистецтва. Переконливим доказом цьому є те, що з краєм пов'язані лицарські подвиги Данила Нечая. Тиврівщина – батьківщина видатних художників Мар'яна Маловського, Михайла Гончарука; поетів Володимира Свідзинського, Кесаря Андрійчука, Володимира Панченка; мовознавця, який володів тридцятьма мовами, академіка Михайла Калиновича; оперного співака Івана Попика. Тут провів дитячі роки уславлений маршал Родіон Малиновський. З історією Тиврівщини невід'ємно пов'язані славні творіння відомих усьому світові композиторів Миколи Леонтовича і Кирила Стеценка.

У с. Пирогів народився Демид Бурко, педагог, поет, публіцист та видатний діяч Української автокефальної православної церкви. На жаль, майже забутий в Україні. У 1913 р. він закінчив Вінницьку церковно-учительську школу і деякий час тут вчителював. Згодом його мобілізовують до царського війська на фронти Першої світової війни. Пізніше він співпрацював з Всеукраїнською церковною радою, яка прагнула звільнення української церкви з-під московської влади. .Як справжній патріот, Бурко став на захист молодої української держави, брав участь у вікопомному бою під Крутами, про що через багато років напише вірш «На вічну пам'ять мученикам» та спогади про цю трагічну сторінку української історії.

Багатий цей край і на творчих людей, які оберігають і продовжують народні звичаї і традиції краю – невичерпні скарби мудрості і краси, які віками супроводжували людей і в горі, і в радості.

Вражають своєю майстерністю вироби майстрині петриківського розпису Н. Масюк (с. Колюхівка), на невеличких дощечках якої щедрими барвами осінньої палітри цвіте ціле розмаїття квітів.

Народний художник А.Ванхольський з с. Сутиски олійними фарбами малює чудові пейзажі рідного селища. Зачаровують душу картини Л. Панкоші – педагога, художника, колекціонера з Тиврова. Знана майстриня краю В. Гусак вишиває неповторні чорно-білі варіанти рушників та ікон, а К. Білокурська – неперевершеної краси сорочки.

А яку прекрасну техніку вишивання для жіночих костюмів, чоловічих сорочок, рушників, серветок, скатертин (гладдю і хрестиком) творить умілиця з с. Кальнишівки Любов Іванівна Степанюк. Не надивишся!

Вироби неперевершеної майстрині вишивки Галини Митрофанівни Казанець (Тиврів) дивували шанувальників цього народного мистецтва в Німеччині, Канаді, Сполучених Штатах Америки, звідки пішли мандрувати по всьому білому світу.

Художниця - аматорка та ще й уміла вишивальниця Марія Гнатівна Шевчук (с. Василівка) вишиває гладдю. Її роботи – справжні витвори мистецтва. На рушниках полум'яніють троянди, неначе з поля синьоокі волошки, стиглі грона винограду, налитий дорідним зерном колос. Малюнки для своїх виробів вона спочатку шукала в журналах і книгах. Та зрозуміла, що найкращі сюжети – у невичерпній навколишній природі. Звідти й черпає натхнення творити.

У кожній роботі майстринь-вишивальниць В. Човганюк, Г. Очеретної відчувається тепло їх душі і неперевершена іскра Божого таланту.

Славиться своїми не менш талановитими роботами єдина в районі ткаля М. Атаманюк (с. Івонівка). Полонять своєю самобутністю рідкісні в наш час вироби з бісеру майстрині Л. Новак. Творить дивні казкові вироби з солоного тіста відома на Тиврівщині майстриня з с. Красне К.Федоренко. Багато років свого життя віддала плетінню обрядових дідухів, випіканню обрядових хлібів та писанкарству Анастасія Йосипівна Мудла (с. Уяринці).

Захоплюють своєю красою обрядові хліби – короваї, калачі, гуски, голуби, що цілуються справжньої майстрині Р. Соболь (с. Рахни Польові). В умілих руках мешканки с. Шершні Г.М. Рогової звичайна соломка перетворюється у золотисті капелюхи і брилі, які так добре захищають від сонця! Виспівує гончарний круг у руках майстра-гончара В. Серватинського з с. Ворошилівка, який знає гончарне ремесло, бо в його роду з діда-прадіда всі були гончарами.

Оживає дерево в руках народного умільця В. Швеця з Тиврова і струменить тепло і світло від його різноманітних за тематикою виробів. Не менш оригінальні творіння й майстра по дереву В. Салія з с. Василівка. А знаний кобзар Михайло Семенович Палюга оживив у цьому самобутньому краї давнє кобзарське мистецтво.

Чудові аплікації з соломи виробляє Надія Омелянівна Сошка (м. Гнівань). Серед її виробів біблійні сюжети, квіти, птахи. Викликають захоплення найдивовижніші з них: «Шахова королева», «Невільниця за ґратами», «Вітряний млин», «Сім'я лелек» тощо.

Перелік самобутніх майстрів та їх надбань можна продовжувати. Та краще хоч один раз все це побачити. І це можливо, якщо ви завітаєте до Тиврівського районного краєзнавчого музею, який існує уже майже 30 років. З перших днів заснування він став візитівкою Тиврова. Нині тут нараховується до 3 тис. експонатів. Відвідувачі можуть побачити унікальну колекцію скам'янілих решток тварин, що існували на території краю мільйони років тому, гарну колекцію зброї часів козацтва.

В експозиції представлені також цікаві предмети та історія розвитку промисловості Тиврівщини кінця XIX початку XX ст. Оригінальна й колекція предметів побуту села початку XX ст. Це – вироби гончарства, бондарства, ткацтва. Прекрасна колекція вишитих сорочок народних майстрів краю. Неповторна писанкова краса прикрашає одну з виставкових зал музею, де поряд розміщені цікаві роботи майстрів живопису. Тут зберігаються бойові та ювілейні нагороди земляків – учасників Великої Вітчизняної війни. Багаточисельна й колекція виробів сучасних підприємств району. На базі музею працює клас писанкарства та витинанки.

Тож завітайте до краю простих, відкритих і доброзичливих трударів землі, які тут народжувалися, виростали і творили свою славну героїчну історію, духовну культуру та самобутні народні традиції.

Районна державна адміністрація –

вул. Леніна, 32,

тел.: 2-14-63, 2-12-05

Відділ культури і туризму

вул.Леніна,49,

тел. 2-17-83

Тиврівський краєзнавчий музей

вул. Леніна, 42

(04355)2-17-83